

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ВОЛОШАНІВСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.121.4 (477)

ЗАСАДА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СПРАВЕДЛИВОГО
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
ПОЖАР Вадим Георгійович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЮХНО Олександр Олександрович,
Харківський національний університет внутрішніх
справ,
завідувач кафедри кримінального процесу та
організації досудового слідства факультету №1;

кандидат юридичних наук, доцент
ДРОЗДОВ Олександр Михайлович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри кримінального процесу

Захист відбудеться «____» _____ 2019 р. о ____ год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного
університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса,
вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного
університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса,
вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «____» _____ 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Обраний Україною євроінтеграційний шлях та завдання, які взяла на себе наша держава, вимагають вжиття заходів для уніфікації та стандартизації національного кримінального процесуального закону відповідно до європейських стандартів, створення умов для ефективної реалізації процесуальних прав усіх учасників даного виду провадження. Неодмінною віхою в обраному Україною шляху до становлення повноцінним членом Європейського співтовариства є приведення законодавства та практики його застосування у відповідність з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та Протоколів до неї, ратифікованих Україною. В свою чергу, застосування ЄКПЛ є неможливим без врахування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), особливо щодо таких важливих питань, як забезпечення захисту особи, права якої піддаються обмеженням внаслідок здійснення щодо неї кримінального провадження.

Відповідно до практики ЄСПЛ право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективний захист, наданий захисником, який у разі необхідності призначається офіційно, є одним з основоположних елементів справедливого судового розгляду. При цьому Суд неодноразово наголошував, що передбачені ЄКПЛ права повинні бути не теоретичними або ілюзорними, а правами практичними і ефективними.

Право особи на захист у кримінальному провадженні, в тому числі у контексті його тлумачення ЄСПЛ, досліджували багато науковців, зокрема: А.А. Ахундова, О.Р. Балацька, О.А. Банчук, Т.Б. Вільчик, І.В. Глов'юк, К.В. Горностай, Д.А. Гудима, О.М. Дроздов, І.В. Дубівка, І.М. Зубач, О.В. Климович, С.О. Ковальчук, Р.О. Куйбіда, О.П. Кучинська, П.М. Маланчук, О.В. Малахова, Т.М. Мирошніченко, М.Г. Моторигіна, В.О. Попелюшко, Є.В. Смирнов, О.С. Старенький, Т.І. Фулей, О.Г. Шнягін, Б.І. Яворський, О.Г. Яновська та ін. Ці питання розроблялися, зокрема, у дисертаційних дослідженнях на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: О.Г. Яновської «Правові гарантії діяльності адвоката-захисника у кримінальному процесі України» (1998); С.О. Ковальчука «Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах загальності та диспозитивності» (2007); П.М. Маланчука «Функція захисту в кримінальному процесі України» (2008); О.Г. Шнягіна «Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України» (2010); Б.І. Яворського «Сприяння захисту як необхідна умова забезпечення функціонування засади змагальності у кримінальному судочинстві» (2010); А.А. Ахундової «Захист прав підозрюваного у кримінальному провадженні» (2013); М.Г. Моторигіної «Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції» (2015); О.В. Малахової «Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні» (2016); Є.В. Смирнова «Участь захисника в реалізації процесуальних

прав підозрюваного (обвинуваченого) у кримінальному провадженні» (2016); О.С. Старенького «Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні» (2016); І.В. Дубівки «Діяльність адвоката в стадії досудового розслідування» (2017); а також у дисертаціях на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: В.О. Попелюшка «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми» (2009); О.Г. Яновської «Теоретичні та організаційні засади функціонування та розвитку змагального кримінального судочинства» (2012); І.В. Глов'юк «Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації» (2016) та ін.

Разом з тим, поза увагою науковців залишається проблема забезпечення ефективності права на захист, хоча це одна з основних вимог, яку ЄСПЛ ставить перед державами-учасницями ЄКПЛ. Крім того, суттєві зміни, внесені до КПК України в результаті чергового етапу судової реформи законами України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII та від 16.11.2017 р. № 2213-VIII, низка з яких мають важливе значення для здійснення ефективного захисту, також на даний момент ще не отримали належного наукового осмислення, що додає актуальності та важливості розглянутим у дисертаційному дослідженні проблемам.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю спеціального комплексного наукового дослідження засади забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду, вдосконалення кримінального процесуального законодавства України в цій сфері та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 рр. (ДРН 0116U01842).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у розробці наукової концепції засади забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні з урахуванням європейських стандартів справедливого судового розгляду, а також формулюванні теоретичних висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного КПК України в цій сфері та практики його застосування.

Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішувалися такі завдання:

з'ясувати правову природу захисту як кримінально-процесуальної категорії;

встановити коло суб'єктів захисту у кримінальному провадженні та визначити початковий та кінцевий момент появи у них відповідного статусу з комплексом процесуальних прав;

розглянути основні європейські стандарти забезпечення права особи на захист в кримінальному провадженні та розкрити особливості їх імплементації до національного законодавства;

охарактеризувати структуру права на захист в кримінальному провадженні в світлі європейських стандартів справедливого судового розгляду;

визначити поняття та критерії ефективності реалізації права на захист від кримінального переслідування;

охарактеризувати основні складові механізму забезпечення права на ефективний захист у контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду;

сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення КПК України в частині регламентації засади забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні з урахуванням європейських стандартів справедливого судового розгляду.

Об'єктом дослідження є кримінально-процесуальні відносини, що виникають у процесі реалізації права на захист у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс сучасних методів наукового пізнання. За допомогою методу аналізу та синтезу з'ясовано сутність понять «захист», «суб'єкти захисту», «право на ефективний захист», «європейські стандарти», тощо. Метод системно-структурного аналізу застосовано при визначенні змісту та структури права на захист, права на ефективний захист, при встановленні кола суб'єктів захисту (п.п. 1.2, 2.1, 2.2). Порівняльно-правовий метод застосовувався в процесі порівняння норм чинного КПК України з нормами КПК України 1960 року, а також з європейськими стандартами забезпечення права на захист у кримінальному провадженні (п.п. 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Логіко-нормативний метод та метод моделювання використовувалися для формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного КПК України (розділи 1, 2, 3). Всі ці методи використовувалися у взаємозв'язку, що забезпечило достовірність та обґрунтованість наукових результатів.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ), судові рішення судів усіх ланок судової системи України, в тому числі, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень за 2014-2018 рр., а також понад 100 рішень ЄСПЛ.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у сучасній науці спеціальним комплексним дослідженням засади забезпечення права на захист у кримінальному провадженні на основі норм КПК України 2012 р. та європейських стандартів справедливого судового розгляду.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

сформульовано та обґрунтовано концепцію сучасної трансформації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до практики ЄСПЛ, яка полягає у розширенні сфери її дії, у зв'язку з чим необхідно виділяти два складових елементи такого права: 1) статичний – право на захист підозрюваного, обвинуваченого; 2) динамічний – право на захист особи, щодо якої вчиняються дії або приймаються рішення, що свідчать про наявність фактичного неформалізованого кримінального переслідування (представника юридичної особи, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, свідок, щодо якого є підстави підозрювати його у вчиненні кримінального правопорушення, особа, яку освідують, проводять обшук в її житлі чи іншому володінні з метою встановлення її причетності до вчинення кримінального правопорушення та ін.);

обґрунтовано доцільність розширення засади забезпечення підозрюваному, обвинуваченому права на захист шляхом внесення змін до КПК України, якими поширити її дію на особу, щодо якої під час досудового розслідування вчиняються процесуальні дії та приймаються процесуальні рішення, що свідчать про наявність в органів розслідування даних про вчинення такою особою кримінального правопорушення;

запропоновано покласти обов'язок на орган (установу), уповноважену законом на надання безоплатної правової допомоги, при призначенні захисника враховувати, за наявності можливості, побажання підозрюваного, обвинуваченого, для чого внести відповідні доповнення до ч. 2 ст. 49 КПК України, що буде відповідати практиці ЄСПЛ;

запропоновано закріпити у ст. 54 КПК України чіткий процесуальний порядок заміни захисника, що неналежним чином здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, а саме, надати слідчому, прокурору, слідчому судді та суду повноваження за попередньою згодою з підозрюваним, обвинуваченим ініціювати питання заміни захисника перед комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів, які за наслідками такого звернення будуть перевіряти якість надання адвокатами безоплатної правової допомоги та приймати відповідне рішення. Неефективне здійснення захисту адвокатом буде слугувати підставою для його заміни центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

запропоновано розширення сфери дії ст. 206 КПК України, що необґрунтовано обмежена законодавцем, шляхом доповнення її нормою,

яка б давала правові підстави для створення такого загального механізму правового захисту права особи на захист у кримінальному провадженні, як звернення до слідчого судді зі скаргою про порушення або незабезпечення права на захист;

розроблено пропозиції щодо доповнення переліку відомостей, які відповідно до положень КПК України повинні бути зазначені в судових рішеннях, посиланнями на норми міжнародних договорів (у мотивувальній та резолютивній частинах) та рішення ЄСПЛ, якими суд керувався при ухваленні рішення (у мотивувальній частині);

вдосконалено:

визначення моменту виникнення в особи права на захист, який відповідно до європейських стандартів справедливого судового розгляду пов'язаний з процесуальними діями державних органів та посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження, що свідчать про наявність неформалізованого кримінального переслідування, зокрема таких як обшук в житлі чи іншому володінні особи, освідування особи, арешт майна особи, початок кримінального переслідування щодо особи, допит особи в якості свідка, якщо з характеру питань очевидно, що особа підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, тощо;

визначення структури комплексного права на ефективний захист, яка включає дві основні складові, що, в свою чергу, об'єднують цілий комплекс окремих прав підозрюваного, обвинуваченого: 1) право на ефективну участь у процесі самого підозрюваного, обвинуваченого: а) право на особисту присутність; б) право слухати і слідкувати за розглядом; в) право мати можливість організувати свій захист належним чином і без обмеження можливості висунути всі відповідні аргументи в суді; г) право мати доступ до матеріалів справи; д) право коментувати досліджувані в суді докази і надавати власні докази; е) інші права щодо відстоювання своєї позиції нарівні з учасниками зі сторони обвинувачення; 2) право на практичну і ефективну юридичну допомогу: а) право на ефективний захист за допомогою адвоката; б) право обирати захисника на власний розсуд; в) право на офіційне призначення захисника у разі необхідності; г) право на допомогу адвоката, досвід та компетентність достатні для надання ефективної правової допомоги; д) право на заміну захисника, який неналежним чином виконує свої обов'язки;

поняття захисту шляхом розмежування його розуміння як діяльності та як кримінально-процесуальної функції, а також визначення співвідношення з такими суміжними категоріями як «правова допомога» та «представництво»;

систему суб'єктів реалізації права на захист, зокрема обґрунтовано, що до неї також входять: особа, щодо якої передбачено розгляд питання про видання іноземній державі (екстрадицію); інша особа, щодо якої вчиняються дії або приймаються рішення, що свідчать про наявність фактичного неформалізованого кримінального переслідування, а також

захисник (адвокат), який надає правову допомогу такій особі; представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

дістало подальшого розвитку:

обґрунтування сутності забезпечення підозрюваному, обвинуваченому права на захист не лише як засади вітчизняного кримінального провадження, але й як європейського стандарту прав людини у сфері кримінального провадження і ознаки, за якою ЄСПЛ визначає справедливість судового розгляду;

пропозиція про необхідність надання процесуальної форми рішенню уповноважених осіб про початок кримінального провадження у вигляді винесення відповідної постанови про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) з можливістю подальшого його оскарження, а саме, обґрунтовано необхідність внесення до ЄРДР даних про особу, яка причетна до вчинення кримінального правопорушення, якщо такі данні є на момент винесення цього рішення в розпорядженні уповноважених осіб;

твердження про існування поряд з традиційними формами імплементації ЄКПЛ, такими, як рецепція та інкорпорація, особливої форми – так званої «судової імплементації», яка полягає в безпосередньому застосуванні національними судами практики тлумачення ЄСПЛ Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

науково-дослідницькій роботі – для подальших досліджень у сфері забезпечення права на захист у кримінальному провадженні;

правотворчій діяльності – для удосконалення правового регулювання здійснення права на захист від кримінального переслідування, створення умов для ефективної реалізації цього права;

правозастосовній діяльності – для забезпечення реалізації права на ефективний захист у кримінальному провадженні;

навчальному процесі – при викладанні навчальної дисципліни «Кримінальний процес», спеціальних курсів «Досудове розслідування», «Судове провадження», «Актуальні проблеми правосуддя у кримінальному провадженні», «Використання практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні», для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій (Акт впровадження Національного університету «Одеська юридична академія» від 14 вересня 2018 року).

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено та схвалено на міжкафедральному семінарі кафедр кримінального процесу та криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія». Основні результати наукового дослідження були оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах

євроінтеграції» матеріали (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства (до 70-річчя д. ю. н., професора Аленіна Юрія Павловича)» (м. Одеса, 21 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Новітні тенденції сучасної юридичної науки» (м. Дніпро, 1-2 грудня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені у 11 публікаціях, в тому числі 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні, 1 статті, опублікованій у науковому виданні що включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз, а також 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (389 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 252 сторінки, із них основного тексту – 205 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, висвітлюються наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів дослідження, зазначається про публікації, структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Основні положення щодо забезпечення права на захист в кримінальному провадженні» складається з трьох підрозділів, у яких досліджується правова категорія «захист» та визначаються суб'єкти захисту, а також розглядається забезпечення права на захист як засада кримінального провадження.

У **підрозділі 1.1. «Теоретичні основи розуміння категорії захисту в кримінальному провадженні»** розглядаються проблеми розуміння поняття захисту в науці кримінального процесу та його відмежування від суміжних теоретичних понять. Так, при розмежуванні таких понять, як «захист» і «функція захисту», виділяються широке та вузьке розуміння захисту у кримінальному провадженні. Відповідно до першого, захист становить собою діяльність, що протидіє неправомірним діям відносно будь-якого учасника провадження і на всіх стадіях судочинства; захист у вузькому розумінні – це кримінально-процесуальна діяльність лише

певної категорії суб'єктів, щодо яких ведеться кримінальне переслідування, їх захисників та законних представників, яка спрямована на спростування кримінального переслідування, виявлення обставин, що спростовують підозру, виправдовують обвинуваченого (підсудного), виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання, на охорону особистих та майнових прав, сприяння застосуванню інституту реабілітації, недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, а також відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів захисту. Саме цільову спрямованість такої діяльності слід визначати як кримінально-процесуальну функцію захисту.

В результаті дослідження співвідношення поняття «захист» із поняттям «правова допомога» встановлено, що це суміжні поняття, які не поглинаються одне одним та мають різне змістове наповнення і різний склад суб'єктів, як тих, які здійснюють зазначені види діяльності, так і тих, щодо яких зазначена діяльність здійснюється. Здійснено відмежування категорій «захист» і «представництво» у кримінальному провадженні як за змістовною спрямованістю цих видів діяльності, так і за колом суб'єктів, щодо яких вони здійснюються.

У **підрозділі 1.2. «Проблемні питання визначення суб'єктів захисту»** на основі чинного законодавства та критичного аналізу попередніх наукових досліджень окреслюється система суб'єктів захисту в кримінальному провадженні. Для вирішення цього завдання визначаються часові межі здійснення захисту та існування в особи правового статусу суб'єкта захисту, і в першу чергу встановлюється момент появи у особи права на захист та, відповідно, надання їй певного правового статусу. Значна увага приділяється проблемі забезпечення права на захист особи, щодо якої фактично існує підозра у вчиненні злочину, яка формально не оголошена. На підставі аналізу практики ЄСПЛ встановлено, що відповідно до тлумачення Суду поняття обвинуваченого (підозрюваного) є значно ширшим ніж те, що визначається відповідно до КПК України та призводить до появи у особи права на захист значно раніше. Для приведення національного законодавства у відповідність до європейських стандартів запропоновано комплексний підхід до вирішення цієї проблеми, який включає два шляхи. Першим шляхом забезпечення права на захист осіб, залучених до кримінального провадження, є розширення підстав для визнання особи підозрюваним та надання йому відповідних процесуальних прав для захисту. Другим шляхом є визнання суб'єктами захисту інших осіб, які формально не є підозрюваними, обвинуваченими, але права яких фактично обмежуються в результаті здійснення кримінального переслідування.

Підрозділ 1.3. «Забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого на захист як засада кримінального провадження» містить змістовний аналіз даної засади, за наслідками якого робиться висновок щодо

трюхелементної структури засади забезпечення права на захист у кримінальному провадженні.

Встановлено, що забезпечення обвинуваченому права на захист є засадою не лише вітчизняного кримінального провадження, але й ознакою, за якою ЄСПЛ визначає, чи є той чи інший судовий розгляд справедливим, а відповідно вона може вважатись засадою кримінального провадження, встановленою на рівні європейського стандарту, що впливає зі змісту ЄКПЛ. При цьому ЄСПЛ поширює дію цієї засади не лише на стадію судового розгляду, а й на інші стадії кримінального провадження. Аналогічним чином ЄСПЛ застосовує розширене тлумачення поняття обвинуваченого, під яким розуміється не лише особа, щодо якої складено обвинувальний акт, але й інші особи, яким висунуте будь-яке обвинувачення, причому до уваги береться не формальна ознака, а будь-яка наявна підозра щодо особи. Особлива увага в роботі звертається на те, що ЄСПЛ вимагає не декларативного проголошення права особи на захист від обвинувачення, а забезпечення ефективного захисту.

Відповідно до розглянутих європейських стандартів запропоновано розширити нормативно закріплений зміст засади забезпечення права на захист у кримінальному провадженні на будь-яку особу, щодо якої вчиняються дії або приймаються рішення, які свідчать про наявність фактичного неформалізованого кримінального переслідування.

Другий розділ «Особливості забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню поняття та структури права на захист у кримінальному провадженні через призму практики ЄСПЛ та інших європейських стандартів у сфері прав людини, а також проблем визначення ефективності цього права у практиці національних органів.

У **підрозділі 2.1. «Поняття та структура права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду»** охарактеризовано структуру зазначеного права, що визначається ЄСПЛ через наступні складові: право особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, захищати себе особисто; право мати обраного нею самою захисника; і право, за певних умов, мати призначеного їй захисника безкоштовно. Встановлено, що кожне із зазначених прав не є абсолютним, може бути за певних умов обмеженим, так само як і відмова від нього допускається при дотриманні певних умов.

При порівняльному аналізі вітчизняного законодавчого регулювання права на захист та його складових із стандартами, виробленими практикою ЄСПЛ, встановлено, що в цілому національне законодавство відповідає вказаним стандартам, більш того, покращує становище підзахисного порівняно з ними. Разом з тим, термінологія, що використовується КПК України щодо залучення та призначення захисника, потребує

вдосконалення. З метою подальшого приведення норм КПК України у відповідність до європейських стандартів правосуддя, слід доповнити частину третю ст. 49 КПК України обов'язком органу (установи), уповноваженої законом на надання безоплатної правової допомоги, при призначенні захисника враховувати, за наявності можливості, побажання підозрюваного, обвинуваченого.

В результаті розгляду питання про структуру права на захист у кримінальному провадженні зроблено висновок, що ЄСПЛ закріплює за кожним обвинуваченим, підозрюваним (*de facto* чи *de jure*) комплексне право на захист, яке практикою ЄСПЛ значно розширене та включає цілу низку процесуальних прав особи, що зазнає кримінального переслідування, які умовно можна розподілити на три групи: 1) права, спрямовані на захист від кримінального переслідування (підозри, обвинувачення тощо), що здійснюються особисто особою, яка піддається такому переслідуванню; 2) права, пов'язані із захистом, що здійснюються за допомогою обраного обвинуваченим чи призначеного йому безкоштовно захисника; 3) права вимоги до суб'єктів владних повноважень щодо забезпечення ними відповідно до чинного законодавства права обвинуваченого на захист.

Підрозділ 2.2. «Основні критерії оцінки ефективності реалізації права на захист на підставі європейських стандартів справедливого судового розгляду» присвячено вирішенню завдання визначення показників (критеріїв), за якими можна зробити висновок про те, що захист був наданий ефективно.

Визначено, що ефективний захист – це така кримінально-процесуальна діяльність особи, яка зазнає кримінального переслідування, та її захисника, в ході якої шляхом передбачених кримінальним процесуальним законом засобів досягається певний результат, який із потенційно можливих в конкретній ситуації найбільш відповідає законним процесуальним інтересам вищевказаної особи.

Критерії, за якими визначається ефективність захисту, яких дотримується ЄСПЛ, відмінні від тих, що передбачені чинним законодавством України. Аналізуючи практику ЄСПЛ щодо забезпечення права на ефективний захист виділено дві основні складові цього права – це право на ефективну участь у процесі самого обвинуваченого і право на практичну та ефективну юридичну допомогу. За наслідками їх розгляду в контексті практики ЄСПЛ виділено перелік сформульованих Судом стандартів (критеріїв) ефективності здійснення права на захист.

Звернено увагу на проблему заміни адвоката, який неналежним чином здійснює захист обвинуваченого або його захист є явно неефективним. У підрозділі розроблено процесуальний порядок здійснення такої заміни.

У третьому розділі **«Проблеми забезпечення права на ефективний захист у національному кримінальному провадженні відповідно до європейських стандартів справедливого судового розгляду та шляхи їх вирішення»**, що містить два підрозділи, досліджено проблемні питання

механізму забезпечення права на ефективний захист від кримінального переслідування у національному кримінальному провадженні.

У *підрозділі 3.1. «Конвенційне право на ефективний засіб як елемент механізму правового захисту від кримінального переслідування»* розглядається передбачене ст. 13 Конвенції право на засіб правового захисту стосовно випадків порушення права особи на захист у кримінальному провадженні, а також визначаються критерії ефективності такого засобу.

Встановлено, що засоби захисту прав учасників кримінального провадження – це засоби, за допомогою яких припиняються порушення прав цих учасників, усуваються перешкоди в їх реалізації і відновлюються порушені права. Зроблено висновок, що право на захист у кримінальному провадженні в Україні на сьогодні може бути «адекватно та ефективно» забезпечене лише такими засобами захисту, як оскарження неправомірних рішень, дій, бездіяльності органів та посадових осіб, які беруть участь у провадженні, та вимогами про відшкодування шкоди, завданої порушенням права на захист.

При розгляді такого правового засобу захисту, як оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, виявлено проблему неможливості оскарження фактичного здійснення кримінального провадження щодо особи, що пов'язано з відсутністю формального початку кримінального провадження у формі певного рішення. З метою недопущення чергової констатації порушення Україною права на ефективний захід правового захисту, поряд з розробленими у даній роботі пропозиціями щодо процесуального оформлення початку кримінального провадження шляхом винесення постанови про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, запропоновано також передбачити можливість оскарження цієї постанови слідчому судді.

У *підрозділі 3.2. «Застосування судами України практики Європейського суду з прав людини щодо тлумачення права на ефективний захист у кримінальному провадженні»* розглядаються теоретичні основи та практичні проблеми застосування національними судами при розгляді кримінальних справ вироблених ЄСПЛ стандартів щодо забезпечення права особи на ефективний захист.

Виділено два статуси рішень ЄСПЛ при застосуванні їх національними судами: як індивідуальний акт міжнародної судової установи, що підлягає виконанню; як прецедент, що містить розширену інтерпретацію норм ЄКПЛ, тобто як норма міжнародного права, що підлягає застосуванню судами при здійсненні правосуддя у кримінальному провадженні.

Запропоновано внести доповнення до ст.ст. 372, 374, 419, 420, 442 КПК України, що визначають зміст рішень судів усіх інстанцій, посиланням у переліку відомостей, викладених у мотивувальній частині, не лише на положення закону, але й на норми міжнародних договорів,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та рішення ЄСПЛ, якими суд керувався. У резолютивній частині ухвали (постанови) суду слід також посилається на норми КПК України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, на підставі яких суд дійшов цих висновків.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено найбільш вагомі наукові результати роботи, до яких належать такі:

1. Категорія захисту у кримінальному провадженні розуміється у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні захист – це діяльність, що протидіє неправомірним діям щодо будь-якого учасника провадження і на всіх його етапах. В такому аспекті категорію «захист» необхідно розглядати як мету всієї кримінально-процесуальної діяльності, яка відповідно до ст. 2 КПК України полягає зокрема й у захисті прав, свобод та законних інтересів всіх учасників кримінального провадження. Захист у вузькому значенні – це певний вид кримінально-процесуальної діяльності суб'єктів зі сторони захисту, яка спрямована на спростування кримінального переслідування, виявлення обставин, що спростовують підозру, виправдовують обвинуваченого (підсудного), виключають або пом'якшують його відповідальність, пом'якшують покарання, на охорону особистих та майнових прав, сприяння застосуванню інституту реабілітації, недопущення порушень та необґрунтованих обмежень прав і свобод особи при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження, а також відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів суб'єктів захисту. Цільову спрямованість такої діяльності слід визначати як кримінально-процесуальну функцію захисту.

2. Суб'єктів захисту необхідно розділяти на дві групи: 1) суб'єкти захисту, які мають особисту зацікавленість у результатах справи: а) підозрюваний; б) обвинувачений; в) засуджений; г) виправданий; д) особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру; е) особа, щодо якої передбачено розгляд питання про видання іноземній державі (екстрадицію); є) інша особа, щодо якої вчиняються дії або приймаються рішення, які свідчать про наявність фактичного неформалізованого кримінального переслідування; 2) суб'єкти, які захищають інших осіб та для яких здійснення захисту є процесуальним обов'язком: а) захисники, а саме адвокати, які здійснюють захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також адвокат, який надає правову допомогу свідку, іншій особі, щодо якої вчиняються дії або приймаються рішення,

що свідчать про наявність фактичного неформалізованого кримінального переслідування; б) законні представники підозрюваного, обвинуваченого та особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування; в) представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

3. Динаміка змін кримінального процесуального законодавства та практики ЄСПЛ свідчить про поступове розширення кола осіб, яким надається можливість скористатися правом на захист від кримінального переслідування. Сучасна концепція права на захист у кримінальному провадженні відповідно повинна розглядатись як цілісність двох складових елементів такого права: 1) статичний – право на захист підозрюваного, обвинуваченого; 2) динамічний – право на захист особи, щодо якої вчиняються дії або приймаються рішення, які свідчать про наявність фактичного неформалізованого кримінального переслідування (представника юридичної особи, третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, свідок, щодо якого є фактичні підстави підозрювати його у вчиненні кримінального правопорушення, особа, яку освідують з метою встановлення її причетності до вчинення кримінального правопорушення та ін.).

Проблему визначення початкового моменту появи у особи права на захист від кримінального переслідування необхідно вирішувати комплексно шляхом поєднання двох напрямків: 1) розширення підстав для визнання особи підозрюваним та надання йому відповідних процесуальних прав для захисту – підозрюваним слід визнавати особу, щодо якої існують відомості, що можуть свідчити про вчинення нею кримінального правопорушення, на момент початку кримінального провадження; при цьому, рішенню уповноважених осіб про початок кримінального провадження має бути надана процесуальна форма – постанова про внесення (відмову у внесенні) відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, у тому числі відомостей (за їх наявності) щодо конкретної особи, що можуть свідчити про вчинення нею кримінального правопорушення; 2) визнання суб'єктами захисту інших осіб, права яких обмежуються в результаті здійснення кримінального переслідування.

4. Забезпечення обвинуваченому права на захист є конституційною засадою, яка повинна бути чітко дотримана на усіх стадіях кримінального провадження. Необхідно виділяти три елементи в структурі засади забезпечення права на захист: 1) надання особі права особисто захищатися від висунутого їй обвинувачення; 2) надання їй можливості скористатися допомогою захисника; 3) покладення на органи досудового розслідування та суд обов'язку забезпечити особі можливості для захисту від обвинувачення.

Забезпечення обвинуваченому права на захист є засадою не лише вітчизняного кримінального провадження, але й ознакою, за якою ЄСПЛ визначає, чи є той чи інший судовий розгляд справедливим, а відповідно

вона може вважатися засадою кримінального провадження, встановленою на рівні європейського стандарту, що впливає зі змісту ЄСПЛ. При цьому слід враховувати такі особливості тлумачення ЄСПЛ цієї засади: 1) Суд поширює її дію не лише на стадію судового розгляду, а й на інші стадії кримінального провадження; 2) поняття обвинуваченого тлумачиться Судом ширше, ніж особа, щодо якої складено обвинувальний висновок; 3) ЄСПЛ вимагає не декларативного проголошення права особи на захист від обвинувачення, а забезпечення ефективного захисту. Виходячи з цих принципових елементів, вбачається потреба у вдосконаленні регламентації цієї засади у чинному КПК України шляхом надання права на захист у кримінальному провадженні «будь-якій особі, щодо якої під час досудового розслідування вчиняються процесуальні дії та приймаються процесуальні рішення, що свідчать про наявність в органів розслідування даних про вчинення такою особою кримінального правопорушення», в зв'язку з чим пропонується внести відповідні зміни до ст. 20 КПК України.

5. Виходячи з практики ЄСПЛ, право на захист є комплексним правом, яке включає: 1) права, спрямовані на захист від кримінального переслідування (підозри, обвинувачення тощо), що здійснюються особисто особою, яка піддається такому переслідуванню; 2) права, пов'язані із захистом, що здійснюються за допомогою обраного обвинуваченим чи призначеного йому безкоштовно захисника, які, в свою чергу, як видається, можна розподілити на дві підгрупи: а) права, які здійснюються обвинуваченим через свого захисника; б) право на юридичну допомогу, що надається захисником безпосередньо обвинуваченому; 3) права вимоги до суб'єктів владних повноважень щодо забезпечення ними відповідно до чинного законодавства права обвинуваченого на захист.

6. Чинне українське законодавство значно покращує становище підозрюваного (обвинуваченого) порівняно з мінімальними стандартами, встановленими ЄСПЛ, проте воно потребує подальшого вдосконалення. Доцільно уніфікувати термінологію КПК України та передбачити, що підозрюваний, обвинувачений, їх законні представники, інші особи за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого «залучають» захисника; орган (установа), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 49 КПК України, – «призначає» захисника для участі у кримінальному провадженні, а слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані «забезпечити» його участь. При цьому слід доповнити частину третю ст. 49 КПК України обов'язком органу (установи), уповноваженої законом на надання безоплатної правової допомоги, при призначенні захисника враховувати, за наявності можливості, побажання підозрюваного, обвинуваченого, задля гарантування останньому права на вільно обраного захисника, що відповідатиме практиці ЄСПЛ.

7. Ефективність захисту у кримінальному провадженні є показником, що характеризує співвідношення бажаної, прогнозованої мети такої

діяльності та фактичного результату, отриманого в процесі захисту. На підставі аналізу практики ЄСПЛ виділено систему сформульованих Судом стандартів (критеріїв) ефективності здійснення права на захист, а саме: 1) своєчасність здійснення такого захисту – забезпечення доступу до адвоката з першого допиту підозрюваного поліцією; 2) надання обвинуваченому всього спектру послуг, які за своєю специфікою пов'язані з правовою допомогою; 3) недопустимість невинуватених обмежень права на захист; 4) участь захисника на всіх етапах провадження, а участь при оскарженні у апеляційних та касаційних судах залежить від особливостей відповідних судових розглядів; 5) надання обвинуваченому права на особисту участь у розгляді справи; 6) надання обвинуваченому права на правову допомогу адвоката за своїм вибором, який, за необхідності, призначається в офіційному порядку; 7) надання обвинуваченому за певних обставин безоплатної правової допомоги адвокатом, досвід та компетентність якого відповідають характеру правопорушення; 8) обов'язок держави вживати заходів, необхідних для забезпечення обвинуваченому права на кваліфікований захист; 9) надання обвинуваченому повної та детальної інформації про характер і причини обвинувачення, необхідної для здійснення захисту, можливість з метою підготовки до захисту ознайомитись з результатами проведеного розслідування; 10) наявність необхідних часу і можливостей для підготовки свого захисту; 11) надання обвинуваченому права вимагати виклику свідка, права подавати докази і вимагати їх приєднання до справи на тих самих умовах, що і сторона обвинувачення.

8. З метою забезпечення відповідності норм КПК України щодо права на практичну і ефективну правову допомогу практиці ЄСПЛ, слід чітко встановити порядок заміни захисника у випадку неналежного надання такої допомоги. Зокрема, слід надати слідчому, прокурору, слідчому судді та суду повноваження за попередньою згодою підозрюваного, обвинуваченого ініціювати це питання перед комісіями, утвореними для цієї мети радами адвокатів регіонів, які за наслідками такого звернення будуть перевіряти якість надання адвокатами безоплатної правової допомоги та приймати відповідне рішення, що у випадку неефективного здійснення захисту адвокатом буде слугувати підставою для його заміни центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

9. Ефективними засобами правового захисту щодо права підозрюваного, обвинуваченого на захист є оскарження неправомірних рішень, дій, бездіяльності органів та посадових осіб, які беруть участь у провадженні. З метою вдосконалення діючого КПК України у цьому питанні необхідно передбачити: 1) порядок оформлення початку кримінального провадження постановою про внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР та можливість оскарження цієї постанови слідчому судді, особою, інтересів якої вона стосується; 2) розширення сфери дії ст. 206 КПК України шляхом доповнення її

нормою, яка б була правовою підставою такого спеціального засобу захисту права особи на захист у кримінальному провадженні, як звернення до слідчого судді, в межах територіальної юрисдикції якого проводиться досудове розслідування, зі скаргою на дії, бездіяльність та рішення слідчого, прокурора особою, яка вважає, що цими діями, бездіяльністю або рішеннями порушено їх право на захист. Відповідно слідчого суддю необхідно наділити правом постановити ухвалу, якою зобов'язати слідчого, прокурора або будь-який орган державної влади чи службу особу забезпечити право особи на захист у кримінальному провадженні.

10. Рішення ЄСПЛ мають два статуси при застосуванні їх національними судами: 1) як індивідуальний акт міжнародної судової установи, що підлягає виконанню; 2) як прецедент, що містить розширену інтерпретацію норм ЄКПЛ, тобто як норма міжнародного права, що підлягає застосуванню судами при здійсненні правосуддя у кримінальному провадженні. Використання рішень ЄСПЛ як прецедентів при винесенні рішення національним судом повинно здійснюватися наступним чином: посилання на статтю Конвенції – *ratio decidendi* міститься в резолютивній частині, а посилання на відповідне цій статті рішення Суду (*obiter dictum*) – в мотивувальній частині. Аналіз практики застосування національними судами ЄКПЛ та викладених у рішеннях ЄСПЛ її тлумачень дозволяє зробити висновок, що суди, в цілому правильно застосовуючи практику ЄСПЛ щодо забезпечення обвинуваченому права на ефективний захист, у мотивувальній частині своїх рішень не посилаються на відповідні положення ст. 6 ЄКПЛ, а посилаються на них тільки в резолютивній частині, що є недоліком сучасного стану правозастосування у кримінальних провадженнях. Тому необхідно внести відповідні зміни до КПК України (ст.ст. 372, 374, 419, 420, 442), що визначають зміст судових рішень, якими доповнити перелік відомостей, викладених у цих судових актах, посиланнями на норми міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та рішення ЄСПЛ, якими керувався суд при ухваленні відповідного рішення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Волошанівська Т.В. Щодо розмежування понять «захист» та «охорона» у кримінальному провадженні в світлі міжнародних стандартів прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. №6. С. 216-220.

2. Волошанівська Т.В. Проблеми визначення суб'єктів захисту як передумова забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Випуск 2. Т. 2. С.115-119.

3. Волошанівська Т.В. Забезпечення права на ефективний захист як засада кримінального провадження у національному законодавстві та практиці Європейського суду з прав людини. *Право і суспільство*. 2017. № 5. С. 230-236.

4. Волошанівська Т.В. Право на практичну та ефективну правову допомогу як складова частина права на захист у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 5. С. 143-147.

5. Волошанівська Т. В. Застосування судами України практики Європейського суду з прав людини щодо забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 258-262.

6. Волошанівская Т.В. Основные положения обеспечения права на эффективную защиту в уголовном производстве: в контексте европейских стандартов прав человека. *Молодий вчений*. 2016. № 9. С. 253-256.

7. Волошанівська Т.В. Генеза становлення нормативних основ забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 20 травня 2016 р.: у 2 т. Т. 2. Відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література, 2016. С. 327-329.

8. Волошанівська Т.В. Щодо моменту виникнення права на захист. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства (до 70-річчя д.ю.н., професора Аленіна Юрія Павловича)*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 квітня 2017 р. За ред. Г. О. Ульянової, І. В. Гловюк; відп. за вип. І. В. Гловюк; уклад. В. А. Завтур; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» [та ін.]. Одеса: Юридична література, 2017. С. 146-149.

9. Волошанівська Т.В. Особливості імплементації в Україні європейських стандартів щодо забезпечення права на захист у кримінальному провадженні. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 19 травня 2017 р.: У 2-х т. Т. 2. Відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 399-401.

10. Волошанівська Т.В. Щодо проблеми заміни призначеного захисника у випадку здійснення неефективного захисту в кримінальному провадженні. *Новітні тенденції сучасної юридичної науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 1–2 грудня 2017 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. Ч. 2. С. 107-110.

11. Волошанівська Т.В. Процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого як гарантії їх права на ефективний захист. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 18 травня 2018 р.: У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 341-344.

АНОТАЦІЯ

Волошанівська Т.В. Засада забезпечення права на захист у кримінальному провадженні в контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2019.

Дисертація є першим у вітчизняній науці спеціальним комплексним дослідженням засади забезпечення права на захист у кримінальному провадженні на основі норм КПК України 2012 р. та європейських стандартів справедливого судового розгляду.

У дисертації сформульовано та обґрунтовано концепцію сучасної трансформації права на захист у кримінальному провадженні відповідно до практики ЄСПЛ. З'ясовано правову природу захисту як кримінально-процесуальної категорії. Встановлено коло суб'єктів захисту у кримінальному провадженні та визначено початковий та кінцевий момент появи у них відповідного статусу з комплексом процесуальних прав. Розглянуті основні європейські стандарти забезпечення права особи на захист у кримінальному провадженні та розкриті особливості їх імплементації до національного законодавства. Охарактеризовано структуру права на захист в кримінальному провадженні в світлі європейських стандартів справедливого судового розгляду. Визначено поняття та критерії ефективності реалізації права на захист від кримінального переслідування. Охарактеризовано основні складові механізму забезпечення права на ефективний захист у контексті європейських стандартів справедливого судового розгляду.

Внесені науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення КПК України в частині регламентації засади забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні з урахуванням європейських стандартів справедливого судового розгляду.

Ключові слова: право на захист, суб'єкти захисту, засада забезпечення права на захист, права підозрюваного, права обвинуваченого, європейські стандарти справедливого судового розгляду, ефективний захист у кримінальному провадженні.

АННОТАЦИЯ

Волошановская Т.В. Принцип обеспечения права на защиту в уголовном производстве в контексте европейских стандартов справедливого судебного разбирательства. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика;

судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2019.

Диссертация является первым в отечественной науке специальным комплексным исследованием принципа обеспечения права на защиту в уголовном производстве на основе норм УПК Украины 2012 и европейских стандартов справедливого судебного разбирательства.

В диссертации сформулирована и обоснована концепция современной трансформации права на защиту в уголовном производстве в соответствии с практикой ЕСПЧ, которая заключается в расширении сферы ее действия. Аргументирована целесообразность расширения принципа обеспечения подозреваемому, обвиняемому права на защиту путем распространения его действия на лицо, в отношении которого во время досудебного расследования совершаются процессуальные действия и принимаются процессуальные решения, свидетельствующие о наличии у органов расследования фактических данных о совершении таким лицом уголовного правонарушения.

Охарактеризована структура права на защиту в уголовном производстве в свете европейских стандартов справедливого судебного разбирательства, которая включает: 1) права, направленные на защиту от уголовного преследования (подозрения, обвинения и т.д.), осуществляемые лично лицом, подвергающимся такому преследованию; 2) права, связанные с защитой, осуществляемые с помощью избранного обвиняемым или назначенного ему бесплатно защитника, которые, в свою очередь, можно разделить на две подгруппы: а) права, которые осуществляются обвиняемым через своего защитника; б) право на правовую помощь, оказываемую защитником непосредственно обвиняемому; 3) право требования к субъектам властных полномочий по обеспечению ими в соответствии с действующим законодательством права обвиняемого на защиту.

На основании анализа практики ЕСПЧ выделено систему сформулированных Судом стандартов (критериев) эффективности осуществления права на защиту. Установлено, что оказываемая адвокатом правовая помощь является эффективной, если она предоставляется активно и является квалифицированной. С целью обеспечения соответствия норм УПК Украины о праве на практическую и эффективную правовую помощь практике ЕСПЧ, предложено четко установить порядок замены защитника в случае ненадлежащего предоставления такой помощи. Также предложено возложить обязанность на орган (учреждение), уполномоченный законом на предоставление бесплатной правовой помощи, при назначении защитника учитывать, при наличии возможности, пожелания подозреваемого, обвиняемого, что также будет соответствовать практике ЕСПЧ.

Эффективными средствами правовой защиты касательно права подозреваемого, обвиняемого на защиту являются обжалование неправомерных решений, действий, бездействия органов и должностных

лиц, участвующих в производстве, и возмещение вреда, причиненного нарушением права на защиту. Доказана необходимость расширения возможности обращения к следственному судье в порядке ст. 206 УПК Украины с жалобой на действия, бездействие и решения следователя, прокурора, лицом, которое считает, что нарушено его право на защиту, а также предусмотреть порядок оформления начала уголовного производства постановлением о внесении сведений об уголовном правонарушении в ЕРДР и установить возможность обжалования этого постановления следственному судье лицом, интересы которого оно затрагивает.

Внесены научно обоснованные предложения по совершенствованию уголовного процессуального законодательства Украины в части регламентации принципа обеспечения права на эффективную защиту в уголовном производстве с учетом европейских стандартов справедливого судебного рассмотрения.

Ключевые слова: право на защиту, субъекты защиты, принцип обеспечения права на защиту, права подозреваемого, права обвиняемого, европейские стандарты справедливого судебного разбирательства, эффективная защита в уголовном производстве.

SUMMARY

Voloshanivska T. The principle of ensuring the right to protection in criminal proceedings in the context of European standards of fair trial. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of the Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.09 – Criminal Process and Criminalistics; Forensic Examination; Operation search activity. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2019.

The thesis is national science first special comprehensive research of the principles of ensuring the right to protection in criminal proceedings based on the provisions of the Code of Criminal Procedure of Ukraine in 2012 and European standards of fair trial.

This thesis defined and grounded the concept of modern transformation of the right for protection in criminal proceeding with accordance to the practice of ECHR. The legal nature of the protection of both criminal and procedural categories was ascertained. The circle of subjects of protection in criminal proceedings was set. In addition, the starting and final terms of appointing the appropriate status with accordance to the complex of procedural rights was defined. The basic European standards of ensuring the right of individuals for protection in criminal proceedings were depicted and the peculiarities of their implementation in the national legislation were considered. The structure and content of the right for defense in criminal proceedings in the light of European standards of a fair trial were characterized. The concept and criteria of efficiency of the right for protection from prosecution realization were defined. The main

components of the mechanism of ensuring the right for effective protection in the context of European standards of a fair trial were characterized.

Scientifically grounded suggestions on the improvement of the CPC of Ukraine regarding the regulation of the principles of the right for effective protection in criminal proceedings with regard to European standards of a fair trial were submitted.

Keywords : the right to protection, subjects of protection, the basis for ensuring the right to protection, the rights of the suspect, the rights of the accused, European standards for fair trial, effective protection in criminal proceedings .

Підписано до друку 15.01.2019.
Формат 60х90/16. Ум.-друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач ПП «Фенікс»
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 7777-591.

